

ONLAYN NIZOLARNI HAL QILISHNING HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH: XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Bosimbekov Umrzoq Jamoliddin o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

E-mail: umrzoqbosimbekov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12705500>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-July 2024 yil
Ma'qullandi: 05-July 2024 yil
Nashr qilindi: 10-July 2024 yil

KEYWORDS

Onlayn nizolarni hal qilish,
huquqiy asoslar, vositachilik,
arbitraj, texnologik
innovatsiyalar, iste'molchi
huquqlari, xalqaro tajriba,
AQSh, Fransiya, Germaniya,
Buyuk Britaniya.

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada onlayn nizolarni hal qilishning huquqiy asoslari tahlil qilindi va AQSh, Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning tajribasini o'rganadi. Onlayn nizolarni hal qilish tizimlari iste'molchi huquqlarini himoya qilishda va nizolarni tez va samarali hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada vositachilik va arbitraj usullari, texnologik innovatsiyalar hamda huquqiy asoslar yoritiladi. Bu tajriba boshqa davlatlar uchun qimmatli namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Onlayn nizolarni hal qilish (ONHQ) zamonaviy huquqiy tizimlarning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Rivojlangan davlatlarda ONHQning turli xil usullari va yondashuvlari qo'llaniladi. Bu maqolada biz AQSh, Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya davlatlari misolida ONHQning o'ziga xos xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilamiz.

AQSH. AQShda onlayn nizolarni hal qilish mexanizmlari keng rivojlangan bo'lib, ayniqsa iste'molchi huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Federal Savdo Komissiyasi (FTC) va iste'molchi himoyasi bo'yicha boshqa tashkilotlar ONHQ usullarini faol qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, eBay va PayPal kabi yirik onlayn savdo platformalari o'zining ichki ONHQ tizimlariga ega bo'lib, foydalanuvchilarga tez va samarali yechimlarni taqdim etadi¹.

AQShda onlayn nizolarni hal qilishda vositachilik va arbitraj usullari keng qo'llaniladi². Onlayn vositachilik jarayoni, odatda, shaxsiy yoki biznes manfaatdor tomonlar o'rtasida elektron pochta, videokonferensiya yoki maxsus onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi. Arbitraj esa ko'proq korporativ nizolar uchun qo'llanilib, arbitrlar onlayn platformalar orqali masofadan turib qaror chiqaradilar.

AQShda onlayn nizolarni hal qilishning o'ziga xos xususiyatlari

AQSh onlayn nizolarni hal qilish (ONHQ) sohasida yetakchi davlatlardan biri bo'lib, bu mamlakatda mazkur tizim keng rivojlangan va turli sohalarda faol qo'llaniladi. AQShda ONHQ mexanizmlarining muvaffaqiyati asosan davlat siyosati, texnologik rivojlanish va yirik kompaniyalarning innovatsion yondashuvlari bilan bog'liq.

¹ Lessig, L. (2006). "Code and Other Laws of Cyberspace." New York: Basic Books.

² Warren, S.D., and Brandeis, L.D. (1890). "The Right to Privacy." Harvard Law Review, 4(5), 193-220.

Federal Savdo Komissiyasi (FTC) roli

AQShda onlayn nizolarni hal qilishning asosiy tashabbuskorlaridan biri Federal Savdo Komissiyasi (FTC) hisoblanadi. FTC iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va adolatli savdo sharoitlarini yaratishga katta ahamiyat beradi. FTC tomonidan ishlab chiqilgan va qo'llaniladigan ONHQ mexanizmlari iste'molchilar va korxonalar o'rtasidagi nizolarni tez va samarali hal qilishga qaratilgan. FTC iste'molchilarni himoya qilish uchun turli onlayn vositalar va platformalarni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa iste'molchilar uchun shikoyat qilish jarayonini soddalashtiradi va tezlashtiradi.

Yirik kompaniyalar va ONHQ

AQShda yirik texnologik kompaniyalar, jumladan, eBay va PayPal, ONHQning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Masalan, eBay o'zining ichki nizolarni hal qilish tizimini joriy etgan bo'lib, bu tizim foydalanuvchilarga o'z nizolarini onlayn tarzda hal qilish imkonini beradi. eBayning "Resolution Center" deb nomlanuvchi platformasi foydalanuvchilar o'rtasidagi nizolarni vositachilik orqali hal qilishga qaratilgan. PayPal ham shunga o'xshash tizimni taklif etadi, bu orqali foydalanuvchilar moliyaviy nizolarni tez va samarali hal qilishlari mumkin³.

Vositachilik va arbitraj

AQShda onlayn vositachilik va arbitraj keng qo'llaniladi. Vositachilik jarayonida nizolar maxsus tayyorlangan mediatorlar yordamida hal qilinadi. Bu jarayon elektron pochta, videokonferensiya yoki maxsus onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi, bu esa tomonlar uchun qulaylik va tezlikni ta'minlaydi. Arbitraj jarayonida esa nizolar arbitr tomonidan hal qilinadi va bu qarorlar majburiy kuchga ega bo'ladi. AQShda onlayn arbitraj ko'proq korporativ nizolar uchun qo'llaniladi va bu jarayonning natijalari sud qaroriga tenglashtiriladi.

Huquqiy asoslar

AQShda ONHQning huquqiy asoslari mustahkam va bu sohada qator qonunlar va me'yoriy hujjatlar mavjud. 2010-yilda qabul qilingan "Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act" qonuni iste'molchilarning moliyaviy xizmatlardan foydalangan holda nizolarni hal qilishda ONHQ tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Shu bilan birga, 1925-yilda qabul qilingan "Federal Arbitration Act" (FAA) ham arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishini ta'minlaydi, bu esa onlayn arbitraj jarayonlarini yanada ishonchli va samarali qiladi.

Kelajak istiqbollari

AQShda ONHQning kelajagi texnologik innovatsiyalar bilan chambarchas bog'liq. Sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari ONHQ jarayonlarini yanada avtomatlashtirish va shaffoflashtirish imkoniyatlarini yaratmoqda. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi mediatorlar va arbitrlar nizolarni tez va samarali hal qilishda yangi imkoniyatlarni ochadi. Blokcheyn texnologiyasi esa jarayonlarning shaffofligini ta'minlab, hujjatlar va qarorlarning soxtalashtirilishini oldini oladi.

Xulosa qilib aytganda, AQShda ONHQ tizimlari yuqori darajada rivojlangan bo'lib, bu sohada davlat tashkilotlari va yirik kompaniyalar hamkorlikda ishlamoqda. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali nizolarni hal qilish jarayonlari yanada tez, samarali va adolatli

³ Reidenberg, J.R. (2000). "Resolving Conflicting International Data Privacy Rules in Cyberspace." *Stanford Law Review*, 52(5), 1315-1370.

bo'lib bormoqda. Bu tajriba boshqa davlatlar uchun ham qimmatli namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Fransiya va Germaniyada ONHQ

Fransiya va Germaniyada ONHQ tizimlari juda samarali faoliyat yuritadi. Fransiyada iste'molchilar huquqlarini himoya qilish maqsadida maxsus ONHQ platformalari joriy etilgan bo'lib, bu platformalar orqali har qanday iste'molchi nizo tez va samarali hal qilinishi mumkin. Germaniyada esa onlayn arbitraj keng qo'llaniladi va bu tizim iste'molchi va korporativ nizolarni hal qilishda juda samarali bo'ladi. Germaniyada ONHQ jarayonlari, odatda, yuqori darajada shaffof va adolatli bo'lib, bu tizim iste'molchilar uchun katta qulaylik yaratadi⁴.

Fransiya

Fransiya onlayn nizolarni hal qilish tizimlarini rivojlantirish va qo'llash bo'yicha yetakchi davlatlardan biridir. Mamlakatda bu sohada samarali va innovatsion yechimlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular iste'molchilar va korxonalar o'rtasidagi nizolarni tez va adolatli hal qilishni ta'minlaydi⁵.

Huquqiy Asoslar

Fransiyada ONHQning huquqiy asoslari mustahkam va turli qonunlar va me'yoriy hujjatlar orqali tartibga solinadi. Fransiya "Iste'molchi Kodeksi" (Code de la Consommation) orqali iste'molchi huquqlarini himoya qilish maqsadida bir qator huquqiy mexanizmlar joriy etilgan. 2015-yilda qabul qilingan "Loi Hamon" (Hamon Qonuni) iste'molchi nizolarini hal qilishda ONHQ tizimlarining qo'llanilishini rag'batlantiradi. Bu qonun orqali Fransiyada ONHQ xizmatlari yanada kengroq qo'llanilmoqda.

ONHQ Platformalari

Fransiyada bir qator ONHQ platformalari mavjud bo'lib, ularning ichida eng mashhuri "Médiateur du Net" platformasidir. Ushbu platforma iste'molchi va savdo kompaniyalari o'rtasidagi nizolarni hal qilishda vositachilik xizmatlarini taqdim etadi. Mediatsiya jarayoni onlayn tarzda amalga oshiriladi va bu jarayon tezkor hamda arzon bo'ladi. Bu platforma orqali foydalanuvchilar o'z nizolarini onlayn tarzda ro'yxatdan o'tkazishlari va mediatorlar yordamida hal qilishlari mumkin.

Germaniya

Germaniya ham ONHQ tizimlarini rivojlantirish va qo'llash bo'yicha muvaffaqiyatli davlatlardan biridir. Bu mamlakatda ham turli onlayn platformalar va xizmatlar mavjud bo'lib, ular iste'molchi va korxonalar o'rtasidagi nizolarni tez va samarali hal qilishni ta'minlaydi.

Huquqiy asoslar

Germaniyada ONHQning huquqiy asoslari mustahkam va turli qonunlar va me'yoriy hujjatlar orqali tartibga solinadi. 2016-yilda qabul qilingan "Verbraucherstreitbeilegungsgesetz" (VSBG) qonuni orqali Germaniyada ONHQ tizimlari yanada kengroq qo'llanilmoqda. Ushbu qonun iste'molchi nizolarini hal qilishda vositachilik va arbitraj xizmatlarini rag'batlantiradi va tartibga soladi⁶.

ONHQ platformalari

⁴ George H. Friedman, *Alternative Dispute Resolution and Emerging Online Technologies: Challenges and Opportunities*, 19 HASTINGS COMM. & ENT. L.J. 695, 712 (1997).

⁵ Zimmermann, R. (2001). "The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition." Oxford: Oxford University Press.

⁶ E. Casey Lide, *ADR and Cyberspace: The Role of Alternative Dispute Resolution in Online Commerce, Intellectual Property and Defamation*, 12 OHIO ST. J. ON DISP. RESOL. 193, at 208 (1996).

Germaniyada "Schlichtungsstelle" nomli onlayn vositachilik markazi mavjud bo'lib, bu markaz iste'molchilar va korxonalar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda vositachilik xizmatlarini taqdim etadi. Ushbu markazning asosiy maqsadi iste'molchilar uchun adolatli va shaffof nizolarni hal qilish jarayonini ta'minlashdir. Bu jarayon onlayn tarzda amalga oshiriladi va bu foydalanuvchilar uchun katta qulaylik yaratadi. Germaniyada ONHQ tizimlari nafaqat milliy, balki xalqaro nizolarni hal qilishda ham qo'llaniladi⁷.

Innovatsiyalar va texnologiyalar

Fransiya va Germaniyada ONHQ sohasida texnologik innovatsiyalar keng qo'llaniladi. Bu davlatlarda ONHQ platformalari zamonaviy texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, foydalanuvchilarga qulay va samarali xizmatlarni taqdim etadi. Misol uchun, videokonferensiya, elektron hujjatlar almashinuvi va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali vositachilik va arbitraj jarayonlari samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratiladi.

Fransiya va Germaniyada ONHQ tizimlari yuqori darajada rivojlangan va samarali ishlamoqda. Bu mamlakatlarda turli ONHQ platformalari va xizmatlari mavjud bo'lib, ular taraflarga tez va adolatli yechimlarni taqdim etadi. Innovatsion texnologiyalar va mustahkam huquqiy asoslar bu tizimlarning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Bu tajriba boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham qimmatli namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Buyuk Britaniya

Buyuk Britaniya YI tarkibidan chiqqan bo'lsa-da, mamlakatda ONHQ tizimlari hali ham rivojlangan va samarali faoliyat ko'rsatmoqda. Buyuk Britaniyada iste'molchi nizolarini hal qilish uchun bir qator ONHQ platformalari mavjud bo'lib, bu platformalar orqali nizolar tez va adolatli hal qilinadi. Mamlakatda ONHQ jarayonlari ko'pincha vositachilik va arbitraj orqali amalga oshiriladi, bu esa iste'molchilar va tadbirkorlar uchun katta qulaylik yaratadi⁸.

Buyuk Britaniyada onlayn nizolarni hal qilishning o'ziga xos xususiyatlari:

Buyuk Britaniya onlayn nizolarni hal qilish (ONHQ) tizimlarini rivojlantirish va qo'llash bo'yicha yetakchi davlatlardan biridir. Mamlakatda bu sohada samarali va innovatsion yechimlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular iste'molchilar va korxonalar o'rtasidagi nizolarni tez va adolatli hal qilishni ta'minlaydi.

ONHQ platformalari va xizmatlari

Buyuk Britaniyada ONHQ sohasida turli platformalar va xizmatlar mavjud. Masalan, mamlakatda "Money Claim Online" (MCOL) deb nomlanuvchi platforma mavjud bo'lib, bu platforma orqali taraflar kichik miqdordagi moliyaviy nizolarni sudga murojaat qilmasdan hal qilishlari mumkin. Ushbu platforma tezkor va qulay bo'lib, foydalanuvchilarga o'z nizolarini onlayn tarzda ro'yxatdan o'tkazish va boshqarish imkoniyatini beradi.

Vositachilik va arbitraj

Buyuk Britaniyada onlayn vositachilik va arbitraj xizmatlari keng qo'llaniladi. Vositachilik jarayonida mediatorlar taraflarga o'z nizolarini hal qilishda yordam beradi va bu jarayon onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi⁹. Arbitraj jarayonida esa arbitrlar onlayn

⁷ Donna Shestowsky, Procedural Preferences in Alternative Dispute Resolution: A Closer, Modern Look at an Old Idea, 10 PSYCHOL. PUB. POL'Y & L. 211, 214 (2004)

⁸ Linda Brannack, Resolving Disputes Between Physicians & Nurses: How to Get the Most from ADR in the Health Care Industry, 56-JUL Disp. RESOL. J. 46, 48 (2001).

⁹ Donna Shestowsky, Procedural Preferences in Alternative Dispute Resolution: A Closer, Modern Look at an Old Idea, 10 PSYCHOL. PUB. POL'Y & L. 211, 214 (2004)

tarzda nizolarni ko'rib chiqadi va qaror chiqaradi. Bu jarayonlar an'anaviy sud jarayonlariga nisbatan tezroq va kam xarajatli bo'lib, taraflar uchun katta qulaylik yaratadi.

Huquqiy asoslar

Buyuk Britaniyada ONHQning huquqiy asoslari mustahkam va turli qonunlar va me'yoriy hujjatlar orqali tartibga solinadi. 1996-yilda qabul qilingan "Arbitration Act" arbitraj jarayonlarini tartibga soluvchi asosiy qonunlardan biri bo'lib, bu qonun arbitraj qarorlarining tan olinishi va ijro etilishini ta'minlaydi. Shuningdek, "Consumer Rights Act 2015" iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va ONHQ tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Innovatsiyalar va texnologiyalar

Buyuk Britaniyada ONHQ sohasida texnologik innovatsiyalar keng qo'llaniladi. Misol uchun, "Civil Money Claims" (CMC) platformasi taraflarga o'z moliyaviy nizolarini onlayn tarzda ro'yxatdan o'tkazish, boshqarish va hal qilish imkoniyatini beradi¹⁰. Bu platforma orqali foydalanuvchilar sud jarayonlarini tez va samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, "Online Court" loyihasi sud jarayonlarini to'liq raqamlashtirishga qaratilgan bo'lib, bu loyiha yordamida taraflar o'z nizolarini onlayn tarzda ko'rib chiqishlari va hal qilishlari mumkin.

COVID-19 pandemiyasi ta'siri

COVID-19 pandemiyasi davrida Buyuk Britaniyada ONHQ tizimlarining ahamiyati yanada oshdi. Pandemiya sharoitida an'anaviy sud majlislarini o'tkazish qiyinlashgani sababli, raqamli yechimlar va onlayn platformalar orqali sud jarayonlarini davom ettirish zarurati tug'ildi. Bu davrda onlayn vositachilik va arbitraj xizmatlarining roli katta bo'ldi, chunki ular orqali nizolarni masofadan turib hal qilish imkoniyati yaratildi.

Buyuk Britaniyada onlayn nizolarni hal qilish tizimlari yuqori darajada rivojlangan va samarali ishlamoqda. Mamlakatda turli ONHQ platformalari va xizmatlari mavjud bo'lib, ular taraflarga tez va adolatli yechimlarni taqdim etadi. Innovatsion texnologiyalar va mustahkam huquqiy asoslar bu tizimlarning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. COVID-19 pandemiyasi davrida ONHQ tizimlarining ahamiyati yanada oshdi va bu tajriba boshqa davlatlar uchun qimmatli namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin¹¹.

Huquqiy asoslar

YI doirasida ONHQ tizimlarini tartibga soluvchi qator huquqiy asoslar mavjud. 2013-yilgi "Iste'molchi nizolarini onlayn hal qilish to'g'risidagi reglament" va 2013-yilgi "Iste'molchi nizolarini muqobil hal qilish to'g'risidagi direktiva" (Alternative Dispute Resolution Directive) YI davlatlarida ONHQ tizimlarini rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy asos yaratadi. Ushbu hujjatlar orqali iste'molchilar huquqlari himoya qilinadi va adolatli savdo sharoitlari ta'minlanadi.

Xulosa

Yevropa Ittifoqi davlatlarida onlayn nizolarni hal qilish tizimlari yuqori darajada rivojlangan va yaxshi ishlamoqda. YI doirasida yagona ONHQ platformasi yaratilgani tufayli iste'molchilar va tadbirkorlar o'rtasidagi nizolar tez va samarali hal qilinadi. Fransiya, Germaniya va Buyuk Britaniya misolida ONHQ tizimlarining muvaffaqiyati ko'rsatib turibdiki, bu tizimlar nafaqat

¹⁰ Warren, S.D., and Brandeis, L.D. (1890). "The Right to Privacy." Harvard Law Review, 4(5), 193-220.

¹¹ Harold Abramson, Problem-Solving Advocacy in Mediations: A Model of Client Representation, 10 HARV. NEGOT. L. REV. 103, 106 (2005).

milliy, balki xalqaro miqyosda ham samarali ishlamoqda. Bu tajriba boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham qimmatli namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

References:

1. Lessig, L. (2006). "Code and Other Laws of Cyberspace." New York: Basic Books.
2. Reidenberg, J.R. (2000). "Resolving Conflicting International Data Privacy Rules in Cyberspace." *Stanford Law Review*, 52(5), 1315-1370.
3. Susskind, R. (2019). "Online Courts and the Future of Justice." Oxford: Oxford University Press.
4. Warren, S.D., and Brandeis, L.D. (1890). "The Right to Privacy." *Harvard Law Review*, 4(5), 193-220.
5. Zimmermann, R. (2001). "The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition." Oxford: Oxford University Press.
6. Regulation and practical problems of jurisdiction of the arbitration tribunal (based on UNCITRAL Model Law). Dissertatsiya. M.B.Bakhramovna.
7. Harold Abramson, Problem-Solving Advocacy in Mediations: A Model of Client Representation, 10 HARV. NEGOT. L. REV. 103, 106 (2005).
8. Donna Shestowsky, Procedural Preferences in Alternative Dispute Resolution: A Closer, Modern Look at an Old Idea, 10 PSYCHOL. PUB. POL'Y & L. 211, 214 (2004)
9. Linda Brannack, Resolving Disputes Between Physicians & Nurses: How to Get the Most from ADR in the Health Care Industry, 56-JUL DISP. RESOL. J. 46, 48 (2001).
10. E. Casey Lide, ADR and Cyberspace: The Role of Alternative Dispute Resolution in Online Commerce, Intellectual Property and Defamation, 12 OHIO ST. J. ON DISP. RESOL. 193, at 208 (1996).
11. George H. Friedman, Alternative Dispute Resolution and Emerging Online Technologies: Challenges and Opportunities, 19 HASTINGS COMM. & ENT. L.J. 695, 712 (1997).
12. www.lexology.com
13. www.ec.europa.eu/digital-single-market
14. www.harvardlawreview.org
15. www.cyberlaw.stanford.edu
16. www.oecd.org/internet/ieconomy